

Sehl B. Hârûn ve Cimrilikle İlgili Risâlesi

Halil İbrahim TANÇ*

Abstract

Sahl ibn Hârûn and His Letter About Stinginess. Sahl ibn Hârûn, Persian origin, is one of the prominent scholars in Arabic Literature. He was criticized because he defended the stinginess in his works. He was angry with sons of his uncle since they also criticized his views, and wrote a letter to them to defend his views about stinginess in ironic way. Jâhiz placed this letter in his book, called el-Buhalâ' (Stingiers). It was discovered that Sahl ibn Hârûn wasn't stingy in reality after our investigation and assessments, and as many other authors he approached the stinginess in an ironic way.

Key Words: Sahl ibn Hârûn, Jâhiz, stinginess, ironic.

Giriş

Hicrî II. asrın sonu ile III. asrın başlarında yaşamış olan Sehl b. Hârûn (ö. 215/830), Arap edebiyatının en önde gelen bilginlerinden biridir. Sehl, Arapların millî hasletleri olan cömertliğin zıddına, "cimriliği" sanatkârane ve mantıklı bir şekilde öven risâlesiyle dikkatleri üzerinde toplamış, kendisinden sonra gelen meşhur Arap edebiyatçısı Câhız (ö. 255/869)'a ilham kaynağı olmuştur. Câhız, yazdığı eserin başlangıcına, Sehl'in cimrilikle ilgili risâlesini yerleştirmekle yetinmeyip, kendi kitabına da cimriler manasına gelen *el-Buhalâ'* ismini vermiştir.

Hayatı

Fars asıllı olan Sehl b. Hârûn, Arap edîbi ve şâiri olup, hicrî II. asrın sonu ile üçüncü asrın başlarında yaşamıştır. Basra ile Vâsit arasındaki

* **Yrd.Doç.Dr.**, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Destmeysân'da doğduğu için ed-Destmeysânî nisbesini de almıştır.¹ Künyesi, Ebû 'Amr'dır.² Büyük babasının adı kaynaklarda Râmnûy, Râhyûn, Râhebûn veya Râhiyûnî gibi çeşitli şekillerde kaydedilmiştir.³ Sehl sonraları Basra'ya yerleşmiştir.⁴ Yazarlığı ve hitabeti ile meşhur olunca, Halife Hârûn er-Reşîd'in hizmetine girmiş ve zamanla makamı yükselmiştir.⁵

Hayatı hakkında kesin ve teferruatlı bilgi mevcut değildir. Ancak, bu hususta biyografi yazarları, ekseriya hikâye tarzındaki bilgilerle iktifa etmiştir. Sehl, saraydaki divanda yüksek mevkilere gelmiştir. Hârûn er-Reşîd'in zamanında, Bermekîlerden Yahyâ b. Hâlid'in kâtipliğini yapmıştır. el-Emîn'in hilâfeti zamanında, bu yüksek makamı muhafaza edip edemediği bilinmemektedir. Fakat el-Me'mûn'un halifeliği döneminde ilk önce kendisine az itibar gösterilmiş ise de, sonraları o yine parlak bir mevkiye getirilmiştir. Şu'ûbiyye⁶ taraftarı olmasıyla birlikte halifenin takdirini kazanmıştır. O Sa'id b. Hârûn ve Selm gibi başka ediplerle beraber el-Me'mûn döneminde, sarayda önemli bir memur olmuş, çeşitli makamlarda görev yapmıştır.⁷

el-Me'mûn, Kıbrıs Adası'ndan getirilen felsefe kitaplarının yerleştirildiği Hizânetu'l-Hikme'ye, Sehl b. Hârûn'u kâtip tayin eder. el-Me'mûn bu adanın hâkimi ile mütareke yapınca ona haber gönderir ve depodaki Yunanca kitapları da ister. Adanın sahibi, fikrine güvendiği kişilerle istişare eder. Hiç kimse kitapların el-Me'mûn'a gönderilmesine razı olmaz. Sadece bir kâhin: "Benim görüşüm, tez elden bu kitapları ona

1 İbnu'n-Nedîm, Ebu'l-Ferec Muhammed b. İshâk, *el-Fihrist*, nşr. Flügel, Beyrut, 1872, s. 120; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ'*, Beyrut, 1980, XI, 266.

2 el-Husrî el-Kayravânî, Ebû İshâk İbrâhim b. 'Alî, *Zehru'l-Âdâb ve Semeru'l-Elbâb*, nşr. 'Alî M. el-Becâvî, Mısır, 1969, I, 577; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, Beyrut, 1969, III, 211. Künyesi, Ebû Muhammed olarak da geçmektedir. Bk. *Mu'cemu'l-Udebâ'*, XI, 266.

3 İbnu'n-Nedîm, s. 120; *Mu'cemu'l-Udebâ'*, XI, 266; İbn Şâkir, el-Kutubî, *Fevâtu'l-Vefeyât*, nşr. İhsân 'Abbâs, Beyrut, 1974, II, 84; J. H. Kramers, "Sehl b. Hârûn", *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1980, X, 321; Kılıçlı, Mustafa, *Arap Edebiyatında Şu'ûbiyye*, İşaret Yayınları İstanbul, 1992, s. 229.

4 İbnu'n-Nedîm, s. 120.

5 ez-Ziriklî, III, 211.

6 Şu'ûbiyye, Kur'an-ı Kerim, Hucurât, 13'deki *و جملناكم شعوبا و قبائل لتعارفوا* ve âyetinde geçen, şu'ûb kelimesine istinaden doğmuş, siyasi ve kültürel bir akımdır. Şu'ûb, Arap olmayanlar için; kabâil de Araplar için kullanılan bir terim olarak algılanmıştır. Şu'ûbiyye, bu şekilde Arap olmayan Müslümanlar tarafından, Arapların kendilerini küçümsemelerine karşı tepki olarak kullanılmıştır. Bk. İbn Manzûr, Cemâlüddin Ebu'l-Fadl Muhammed, *Lisânu'l-'Arab*, Beyrut, 1990, I, 500; Ahmed Emîn, *Duha'l-İslâm*, Beyrut, tsz., I, 49-79; Kılıçlı, s. 71-79.

7 İbnu'n-Nedîm, s. 120; *Mu'cemu'l-Udebâ'*, XI, 266; ez-Ziriklî, III, 211; J. H. Kramers, "Sehl b. Hârûn", *IA*, X, 311.

göndermenizdir. Zira bu akli ilimler onları ifsat eder ve âlimleri arasına fesat sokar” der. Bunun üzerine ada hâkimi kitapları gönderir. el-Me'mûn son derece memnun kalır.⁸ Sehl de, oranın müdürlüğüne getirilir.⁹

İki çeşit edebî mahsulü, Sehl'i kendi devrinde şöhrete ulaştırmıştır: Kendisi *Kitâbu Sa'le* ve *'Afrâ'*ı yazmıştır. Bu eserinde meşhur hayvan hikâyeleri kitabı olan *Kelile* ve *Dimne'*yi taklit etmiş, hayvanları konuşturmuştur.¹⁰ Sehl, ikinci olarak, cimrilik ve cimrileri övmesiyle meşhur olmuştur. Ondandır bize ulaşan yegâne eser: *Risâletu'l-Buhalâ'*dır. Bu eser, Câhız'ın *el-Buhalâ'*sının başlangıcında,

رسالة سهل بن هارون أبي محمد بن راهيون إلى بني عمه من آل راهيون حين ذموا مذهبه في البخل و
وتبعوا كلامه في الكتب

'Sehl b. Hârûn b. Râhebûn'un, cimrilikte izlediği yolu yerdikleri ve bu konuda kitaplardaki sözlerinin kritiğini yaptıkları zaman Râhebûn ailesinden amca oğullarına yazdığı mektup' başlığı altında verilmektedir.¹¹ Câhız onun en başta gelen hayranıdır. O, Sehl b. Hârûn'un üstünlüğünü ve fesahatını dile getirir, kitaplarında ondan bahseder.¹² Ahmed Zekî Safvet,¹³ bu eseri, Câhız'ın *el-Buhalâ'*sından almış ve ondan sitayişle bahsetmiştir. Sehl, bu risâlede, cimriliğin, kanaatkârlığın ve tasarrufun methiyesini yapar.

Sehl b. Hârûn'un, Halife el-Me'mûn'la diyalogunun çok iyi olduğu, hitabette de çok başarılı olduğu ifade edilir. Bununla ilgili olarak şu anekdota yer verilir: Bir gün Sehl b. Hârûn, el-Me'mûn'a: “Ey Müminler'in Emiri, sen bana ve falanca kâtibe zulmettin” der. O da: “Bu nasıl oldu” diye sorar. Sehl b. Hârûn: “Onu, değerinin üstüne terfi ettirdin. Beni de değerimin altına indirdin. Ancak ona, bu hususta benden daha fazla zulmettin” der. Bunun üzerine el-Me'mûn da yine “Nasıl oldu?” diye sorar. Sehl b. Hârûn şöyle der: “Çünkü sen, onu alay edilme makamına, beni de normal makama yerleştirdin.” el-Me'mûn, bunun üzerine güler ve şöyle

8 Ahmed Çelebi, *İslâm'da Eğitim-Öğretim Târîhi*, trc. Ali Yardım, İstanbul, 1983, s. 179.

9 İbnu'n-Nedîm, s. 69; Sezgin, Fuat, *Geschichte des Arabischen Schrifttums*, Leiden, 1967, I, 273; Demirci, Mustafa, *Beytü'l-Hikme*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1996, s. 74.

10 İbnu'n-Nedîm, s. 120; İbn Şâkir, *el-Kutubî*, II, 84.

11 el-Câhız, Ebû 'Osmân 'Amr b. Bahr, *el-Buhalâ'*, nşr. Ahmed el-'Avâmirî ve 'Alî el-Cârim, Beyrut, 1991, s. 33.

12 İbnu'n-Nedîm, s. 120; Ahmed Çelebi, s. 154.

13 Ahmed Zekî Safvet, *Cemheretu Resâ'ilil-'Arab fi 'Usûri'l-'Arabîyyeti'z-Zâhire*, Kahire, 1938, III, 385-394.

karşılık verir: “Allah iyiliğini versin. Ne kadar da olaylara eleştirel bakıyorsun.” Sehl’in bu dâhiyane esprisinin, el-Me’mûn’un çok hoşuna gittiği rivayet edilir.¹⁴ Bu konuşmadan sonra halifenin nezdinde Sehl’in değeri daha da artar.

I. Goldziher’e göre, onun bu eserinde Arapların millî hasletleri olan cömertliğe karşı bir şu’ûbî kaynaklı eleştirel bir yaklaşım vardır.¹⁵ el-Husrî’ye göre ise, Sehl b. Hârûn, cimriliği öven cömertliği kötöleyen bir risâle yazmakla, esasen belâgatteki kudretini göstermek istemiştir.¹⁶ Gerçekten de Sehl, mezkûr risâlesinde değişik açılardan yaklaşımlar sergileyerek ve örnekler vererek, cimriliği övmekte ve okuyanları bu konuda iknaya çalışmaktadır.

Sehl b. Hârûn, cimrilik hakkındaki risâlesinin bir nüshasını Vezir el-Hasan b. Sehl’e gönderir. O, bu risâleyi alıp okur ve sonra Sehl b. Hârûn’a, şu notu yazar: “Allah’ın kötilediği şeyi (cimriliği) övdün ve güzel gösterdin. Üslûbunuzun güzelliği, yanlış bir anlayışı telafi etmez. Sana bu konuda hiçbir şey vermiyoruz.” Böylece Sehl, ümit ettiği hediyeye kavuşamaz.¹⁷

Bazı kaynaklarda onun cimriliğine dair bir kaç rivayet daha nakledilir: Bir gün bir dilenci, Sehl b. Hârûn’a uğrar. Ona, “Malından bana, seni zarara sokmayacak bir şey ver” der. Sehl b. Hârûn da, ne istediğini sorar. Dilenci, sadece bir dirhem istediğini söyler. O da: “Sen bir dirhemi küçümsüyorsun. Yeryüzünde kendisine isyan edilmeyen Allah’a, itaat hâlinde olan bir dirhemi niçin azımsıyorsun. Yazıklar olsun, bir dirhem onda birdir. Onda bir demek de yüzde on demektir. O da yüz de binin onda biridir. Bin ise bir Müslümanın diyetidir. Kardeşim senin az gördüğün bir dirhemın sonucunun nereye kadar gittiğini görmüyor musun? Zaten hazine de dirhem dirhem oluşmuyor mu?” der.¹⁸

Onunla ilgili başka bir cimrilik hikâyesi de şudur: Di’bil şu rivayeti aktarır. Sehl b. Hârûn’la beraberdik. Uzun süre birlikte oturduk. Sonunda o neredeyse açlıktan ölecek hâle geldi. Nihayet, şöyle söyledi: Ey hizmetçi! Bize bir şeyler hazırla, getir! Bunun üzerine içinde kızartılmış horoz olan bir kap sunuldu. Sehl, kabı iyice inceledi, sonra da, horozun başının nerede olduğunu sordu. Hizmetçi attığını söyledi. Sehl de: “Vallâhi ben horozun

14 Cemâluddin b. Nubâte el-Mısri, *Serhu'l- 'Uyûn fi Şerhi Risâleti'bnî Zeydân*, nşr. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhim, Kahire 1964, s. 245.

15 Goldziher, Ignaz, *Muslim Studies*, London, 1967, I, 149; Kılıçlı, s. 231.

16 el-Husrî, II, 831.

17 İbnu'n-Nedîm, s. 120; İbn Şâkir el-Kutubî, II, 85; el-Husrî, II, 831; *Mu'cemu'l-Udebâ'*, XI, 266-267.

18 İbn 'Abdi Rabbih, *el-'İkdu'l-Ferîd*, nşr. Abdulmecîd et-Terhîni, Beyrut 1407/1987, VII, 218.

ayaklarını atan kişiyi bile aptal sayarım. Başını atana da diyecek bir kelime bulamıyorum. Yaptığın şeyin sadece uğur veya uğursuzluk için olduğunu bilsem yine de yadırgarım. Hem sen bilmiyor musun? Baş, bütün uzuvların reisidir. Üstelik horoz, başından öter. Ötmeyen horozu, ben ne edeyim. Uğur sayılan ibiği de başındadır. Berraklık hususunda darb-ı mesel olan gözleri de başındadır ki, bu hususta şöyle söylenir: شراب كعين الديك (Horoz gözü gibi (berrak) bir içecek). Hele hele beyni bütün acılar için ilginçtir. Üstelik biz, dişlerin arasında çiğnenebilen ondan daha yumuşak bir kemik görmedik. Benim yemeyeceğimi düşünsen bile, aile halkının yemeyeceğini nereden biliyorsun? Her ne kadar başını yememeniz bizce bilinse bile, burada başını yiyecek insanlar mevcuttur. Ayrıca sen başın, kanatlardan ve boynundan daha değerli olduğunu bilmiyor musun? Çabuk söyle nerede o?" Hizmetçi: "Vallâhi nerede olduğunu nereye attığımı bilmiyorum" diyerek cevap verir. Sehl: "Ben senin nereye attığını çok iyi biliyorum. Allah'ın belası midende değil mi?"¹⁹ diyerek karşılık verir.

Sehl ile hizmetçisi arasında geçen bu olayda görüldüğü gibi Sehl, karşıyı eleştirirken övmekte, överken de eleştirmektedir. Buradan anlıyoruz ki o, hem kalemiyle hem de mantıkî diyaloguyla güçlü bir yazar ve hatiptir.

Eserleri

Sehl b. Hârûn'a ait on iki eser olduğu kaynaklarda zikredilir. Bunların isimleri şu şekildedir: 1- *Kitâbu Dîvânî'r-Resâ'il*; 2- *Kitâbu Sa'le ve Afrâ'*; 3- *Kitâbu'l-Huzeliyye ve'l-Mahzûmiyye*; 4- *Kitâbu'n-Nemir ve's-Sa'leb*; 5- *Kitâbu'l-Vâmık ve'l-Azrâ'*; 6- *Kitâb Nedûd ve Vedûd ve Ledûd*; 7- *Kitâbu'd-Darbeyn*; 8- *Kitâb Asbâsiyûs fi İttihâdi'l-İhvân*; 9- *Kitâbu'l-Gazeleyn*; 10- *Kitâbu Edebi Esel b.Esel*; 11- *Kitâb ilâ İsâ b. Ebân fi'l-Kazâ'*; 12- *Kitâbu Tedbiri'l-Mulk ve's-Siyâse*. Bu son eser, Sehl'in siyâsetle meşgul olduğunu da göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Yukarıda zikredilen eserlerin tamamı *el-Fihrist*'te geçmektedir.²⁰ Câhız da, Sehl'in eserlerinden üçünün adını zikretmektedir: *Kitâbu'l-İhvân*, *Kitâbu'l-Mesâ'il* (muhtemelen *el-Fihrist*'teki *Kitâbu Dîvânî'r-Resâ'il*'in aynısı)

¹⁹ İbn Şâkir, *el-Kutubî*, II, 85.

²⁰ İbnu'n-Nedîm, s. 120

²¹ *el-Câhız, el-Beyân ve't-Tebyîn*, nşr. Abdusselâm M. Hârûn, Kahire, 1968, I, 52.

²² İsmâil Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetu'l- 'Ârifîn*, İstanbul, 1951, I, 411.

ve *Kitâbu'l-Mahzûmî ve'l-Huzeliyye*.²¹ İsmail Paşa el-Bağdâdî²² ise, Sehl b. Hârûn'a ait *el-Fihrist*'te geçmeyen *Kitâbu'r-Riyâd* ve *Kitâbu'l-Kavânîn* adlı iki kitaba daha yer vermektedir.

Kaynaklarda, Sehl b. Hârûn için farklı vefat tarihleri verilmektedir. İbn Şâkir el-Kutubî,²³ Sehl'in hicrî 200'den sonra vefat ettiğini belirtirken; İsmâil Paşa el-Bağdâdî²⁴ ise, ölüm tarihi olarak hicrî 244 yılını verir. Yâkût el-Hamevî,²⁵ ez-Ziriklî²⁶, Brockelmann,²⁷ Fuat Sezgin,²⁸ Sehl b. Hârûn'un vefat tarihini hicrî 215 şeklinde göstermektedirler.

Sehl b. Hârûn'un Cimrilikle İlgili Risâlesi

Sehl b. Hârûn, kendisini ve eserlerini eleştiren amcaoğullarına bir mektup yazmıştır.²⁹ Sehl, yazmış olduğu eserler yüzünden devrinde aşırı bir şekilde eleştirilen bir yazardır. Hatta bu eleştiriler kendi kabilesi ve ailesi tarafından da yapılmış ve dışlanmaya maruz kalmıştır. İşte o, kendisini şiddetle eleştiriye tabi tutan amcaoğullarına aşağıdaki mektubu yazarak kendini müdafaa etmiştir.

Bismillâhirrahmânirrahîm. Allah işinizi ıslah etsin, dağınıklığınızı toplasın, hayrı öğreterek sizi hayırlılardan eylesin! Ahnef b. Kays dedi ki: "Ey Temîm oğulları, fitneye (savaşa) koşmayın. Savaşa en hızlı gidenler kaçmaktan utanmaları en az olanlarıdır."

Sehl'in bu ilk cümlesinden, amcaoğullarının tenkitlerine çok kırıldığı anlaşılmalıdır. Ahnef b. Kays'ın sözlerini aktararak, kendisini tenkit edenleri, savaşa hızla gittiği halde kaçmaktan en az utanan düşük karakterli kimselere benzetmiştir. Bu benzetmeyle onların haksızlığını açıkça ifade etmiştir.

O, mektubuna şöyle devam etmektedir: "Çok ayıp görmek istediğin zaman, çok ayıplayana dikkat et. Çünkü o kendi ayıbından dolayı başkasını ayıplar. Ayıbın en büyüğü, ayıp olmayanı ayıplamandır. Bir mürşidin görüşünden başkasını engelleme, şefkatli olanı aldatman çirkin bir iştir. Biz söylediğimiz şeylerle sadece hidayetinizi, bozuk hâlinizin düzelmesini ve nimetin üzerinizde devamını istedik. Sizi irşat yolunda hata etmiş olsam

23 İbn Şâkir el-Kutubî, II, 85.

24 *Hediyetu'l-Ârifîn*, I, 411.

25 *Mu'cemu'l-Udebâ'*, XI, 267.

26 ez-Ziriklî, III, 211.

27 Brockelmann, C., *Geschichte der Arabischen Litteratur, Suppl.*, Leiden, 1937, I, 213.

28 Sezgin, I, 273.

29 *el-Buhalâ'*, s. 33-45; Ahmed Zekî Safvet, III, 385-395.

da, aramızdaki iyi niyet hususunda hata etmiş değilim. Sonra siz biliyorsunuz, biz ancak, sizden önce kendimiz için tercih ettiğimiz ve o konuda sizden daha fazla tanındığımız şeyi size tavsiye ederiz. Bu tavsiyemle size yönelmiş olmam, sizin yüz çevirmeniz, size karşı görevimizi unuttuğumuza dair ikazınız, size olan saygımızı öne çıkarmakta sizi haklı çıkarmaz. Açıkça sizler özür beyan etmediniz, akrabalık görevlerini de yerine getirmediniz. Ayıpları zikretmek iyilik ve fazilet olsaydı, biz de kendimizi bu konuda meşgul edecek bir şeyler bulurduk.”

Sehl, burada başkalarının ayıplarını zikretmenin ayıp olduğunu söylemekte ve eğer ayıpları zikretmek iyi bir davranış olmuş olsaydı, kendisinin de başkalarını kötüleyecek mevzular bulabileceğini belirtmektedir. Görüldüğü üzere o, kendini kusurlu görenlere de, aynı şekilde onların ayıplarını ifşa ederek yaklaşmamış ve bu hususta, erdemlilik göstermiştir.

Mektubunun devamında o şöyle demektedir: “En büyük kötülük ve mutluluktan uzaklık, öğreticilerin hatalarını devamlı zikredilirken öğrenenlerin kötü dinlemelerinin unutulması; eleştiricilerin hataları yadırganırken, asıl kötülük yapanların görmezlikten gelinmesidir. Hizmetçime söylemiş olduğum; ‘Tadının daha iyi olmasını ve kabarmasını istersen, ekmeğin hamurunu iyi mayala!’ sözü sebebiyle beni ayıpladınız. Oysa Hz. Ömer (r.a.), ailesine; ‘Hamuru iyi yoğur, zira o, iyi öğütmeden geriye kalandır’ demiştir.”

Sizler, şu sözlerimi de kınayıp kötüleriniz: “Zengin durumdayken israf ettiği yeri bilmeyen, kıtlık durumunda da iktisat etme yerlerini bilemez. Bir maşrapada yeterli ölçüde abdest suyu verildi. Abdest uzuvlarına hakkıyla dökmeye başlayınca uzuvlarının sudan daha fazla olduğunu gördüm. Başlangıçta umursamazlık etmeyip, iktisatlı olsaydım, suyun sonu başı gibi kâfi olurdu. Hasan el-Basrî israf hakkında şöyle söyledi: ‘Suda ve otta da israf olur.’ Sadece suyu zikretmeyip, otu da ekledi”.

İçerisinde kıymetli meyve ve ilgi çekici hurmaların bulunduğu küfeyi, aç gözlü çocuk, obur köle, âdi cariyeye ve işinde cahil hanımdan muhafaza etmek için mühürlediğim vakit de beni ayıpladınız. Ne gerçek edepte, ne idare edenlerin kurallarında, ne baştakilerin âdetlerinde, ne de ileri gelenlerin düzenlemelerinde; nefis yemek, güzel içecek, pahalı elbise, büyük binek ve bütün bunların iyisi ve asılları hususunda itaat eden ve itaat edilen ile köle ve efendisi eşit olamaz. Bu kimselerin meclislerdeki konumları, unvanlarındaki isimleri ve karşılanırlarken selamlanışları da eşit değildir. Dileyen köpeğini besili tavukla, eşeğini de kabuksuz susamla doyurabilir.

Mühürleme konusunda da beni ayıpladınız; “oysa bazı imamlar çorba kabını ve içi boş keseyi bile mühürlemiştir. Şöyle demişlerdir; ‘Çamurla mühürlemek şüphe etmekten daha hayırlıdır.’ Boş olanı mühürleyene bir şey demediniz, ama içi dolu olanı mühürleyeni ayıpladınız. Hizmetçiye; ‘Etin içine suyunu fazla koyarak pişir, ikisi birlikte katık olur, suyundan lezzet alır faydalanırsın’ dediğimde de beni ayıpladınız. Oysa Resûlullah (s.a.s.), ‘. إذا طبختم لحما فزيدوا في الماء فإن لم يُصب أحدكم لحما أصاب مرقًا’ . ‘Et pişirdiğiniz zaman suyunu artırın, çünkü sizden biri ete ulaşamazsa suyuna ulaşır’ demiştir.”

“Ayakkabının tamiri daha kalıcı, yumuşak ve kuvvetlidir. Kibri önleyici ve sofuluğa benzer. Yama yapmak tutumluluktur ve birliği korumaktır. Ayrılık da zayi olmaktır”, sözümü kınadığınız gibi ayakkabı tamirini yapmamı ve gömlek yamamamı da ayıpladınız. Fakat Resûlullah (s.a.s) ayakkabısını tamir eder, elbisesine yama yapardı. Su‘dâ binti ‘Avf, Talha’nın giysisini tamir etmiştir. O, Kureş’in en cömerdi, Talhatu’l-Feyyâz’dır. Hz. Ömer (r.a.)’in elbisesinde deriden yama vardı ve ‘Helâlden âr etmeyenin rızkı kolay, kibri az olur’ derdi. ‘Eski elbise giymeyenin yeni elbisesi olmaz’ demişler.”

Ziyâd b. Ebîhi, kendine sözcü bulması için birini gönderdi. O kimsenin akıllı ve oturaklı olmasını şart koştu. Adam uygun birini getirdi. Gönderdiği adama: ‘Daha önce onu tanıyor muydun?’ diye sordu. ‘Hayır, bulduğum âna kadar da görmemiştim,’ dedi. ‘Bana getirmeden önce onunla münazara yapmış mıydın?’ dedi. ‘Hayır’ dedi. ‘O halde, bütün görmüş olduğun insanlar arasından onu niye seçtin?’ diye sordu. ‘Hava çok sıcaktı. İnsanların akıllarını, bu gibi günlerde yeme ve giymelerinden anlarım. Herkes yeni giyiyordu, o ise eski giyiyordu. Onun tedbirli olduğunu anladım’ dedi. Eski, uygun mekânda giyilirse yeni gibidir. Allah, her şeyi bir ölçü içinde yaratıp ona bir yer takdir ettiği gibi, her zamana uygun insan, her makama uygun da söz tayin etmiştir. Allah yerine göre zehirle diriltmiş, gıdayla da öldürmüştür. Suyla boğmuş, ilaçla da öldürmüştür. Elbise yamamak tamir ve tevazuu bir araya getirir. Aksi ise, israf ile kibri cem eder. ‘Tamir etmenin iki kazançtan biri olduğu’ iddia edilmiştir. Çoluk çocuk azlığı da iki kolaylıktan biridir.

Ahnef b. Kays, keçinin kırılan bacağına sardı. Nu‘mân b. el-Munzir de böyle yapılmasını emretti. Hz. Ömer: ‘Bir yumurta yiyen kişi bir tavuk yemiş olur’ demiştir. Bir adam, önde gelenlerden birine; ‘Size tavuk hediye edeceğim’ deyince o da; ‘Vereceksen yumurtalarını ver’ demiştir. Ebu’d-Derdâ’ (r.a.), eti ayrılmış kemikten istifade etmiştir.

Ben, “Hiçbir kimse ömrünün kısa olacağına, belinin kamburluğuna, kemiğinin inceliğine aldanarak cömertliğe girişmesin. Malını elinden çıkarıp başkasının malı hâline gelmesine, israfı hâkim kılmaya ve aşırı tamahkârları malına göz koymaya sebebiyet vermesin. Belki ömrü tahmin edemeyeceği kadar uzun olur. Muhtemelen kendisine çocuk verilir. Akla hayale gelmeyen zamanlarda nice gizli haller ortaya çıkar da; rızkını talep için zayıf, kazanmak için düşkün olduğunda, bir zamanlar verdiklerini geri ister. Sonra da, verdiği malını geri vermeyenden, kendisine acımayandan şikâyet etmeye başlar” dediğim zaman beni ayıpladınız.

‘Amr b. ‘Âs; ‘Hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için, yarın ölecekmiş gibi âhret için çalış’ dedi. “İsraf, kumarda kazanılana, mirastan gelene, buluntu mala ve kralların hibesine doğru çok hızlı gider. Bir mal, hakkıyla kazanılmışsa, zorlukla elde edilmişse, kazanırken kişinin din ve şerefi zarar görmemişse ve bu mal beden yorgunluğu ve gönül üzüntüsüyle biriktirilmişse daha uzun ömürlüdür. Harcamalarının giderini hesap etmeyen, gelirini de hesap etmez. Gelirini hesaplamayan mal varlığından olur. Zenginliğin değerini bilmeyen, fakirliğe razı olur, aşağılanmayı kabul eder. Helâl olarak kazanılan helâl yerlere harcanmalıdır. Kirli mal kirli yerlere gider. Temiz temizi davet eder. Heva ve hevese göre harcama yapmak, hak sahiplerinin önünde perdedir. Hak sahiplerine harcama yapmak boşu boşuna harcamayı önler” dediğimde de ayıpladınız. Hâlbuki Hz. Mu‘âviye: ‘Ben ancak gerekenden fazla harcamanın zayi edilen hak olduğunu gördüm’ demiştir. Hasan el-Basrî de: ‘Bir malın nereden geldiğini öğrenmek isterseniz, harcadığı yere bakın. Zira kötü mal israfa harcanır’ demiştir.

Size olan sevgim nedeniyle, babalarınızın haklarını gözetip mallarını korumanız gerektiğini, insanlarla ilişkinizde, onları yedirip-içirmenizde ve aralarına karışmanızda dikkatli olmanız hususunda şöyle demiştim: ‘Siz afetlerin yurdundasınız. Zamana güvenilmez. Malınızı bir daha geri getiremeyecek afetlerden muhafaza etmek istiyorsanız, muhtelif yerlere saklamak suretiyle garanti altına alın. Çünkü bela toptan gelir’. Hz. Ömer (r.a.) şöyle demiştir: ‘Köleleri, cariyeleri, develeri, koyunları ve değerli ya da değersiz şeyleri ayrı yerlerde bulundurunuz.’ İbn Sîrîn, bazı gemicilere: ‘Mallarınızı nasıl muhafaza ediyorsunuz’ diye sormuş. Onlar da: ‘Gemide ayrı-ayrı yerlere koyarız. Bir kısmına zarar gelse de öbür kısmı kurtulur. Fakat güvende olma denizde taşıdığımız hazinelerden daha önemlidir,’ şeklinde cevap verince, İbn Sîrîn, onlara şu Arap atasözünü söylemiş:

تحسبها خرقاء وهي صناع “Sen onu (kadını) beceriksiz sanırsın, hâlbuki o hünerlidir”.

Size olan şefkatim sebebiyle: “Zenginlik için sarhoşluk, mal için atılganlık vardır. Zenginliği, zenginlik sarhoşluğundan korumayan kimse onu kaybeder. Malı, fakirlik korkusuna bağlamayan kimse onu devre dışı bırakır, zenginliği gider” dediğim için beni kınadınız. Zeyd b. Cebele, ‘hiç kimse fakirlikten emin olan zenginden daha fakir değildir. Zenginlik sarhoşluğu şarap sarhoşluğundan daha şiddetlidir’ demiştir.

Sizler şöyle demiştiniz: ‘Lüzumlu durumlarda cömertliği, fuzulî durumlarda da zühdü teşvik etmek lâzım. Hatta bunlar mektuplarından sonra şiirlerinde, sözünden sonra hutbelerinde kullanılmalı’. Bundan dolayı ben de Yahyâ b. Hâlid hakkında söylenen şiiri takdim ediyorum:

“Değerli malının düşmanıdır, saçar sayurur lüzumsuz yere. Hâlbuki cimridir, zamanı geldiğinde harcamaya”.

Benzer bir şiir Muhammed b. Ziyâd hakkında söylenmiştir:

و خَلِيقَتَانِ : نَقَى وَ فَضْلٌ تَحْرُمُ   وَ إِهَاءَةٌ فِي حَقِّهِ لِلْمَالِ

“İki huyu var: haramdan korunma, Gerektiğinde malı harcamada çekinmeme”.

Sehl, mektubunun devamında şöyle demektedir: Beni şu şekilde söylediğim zaman da ayıpladınız: “Bana göre mal ilimden önce gelir. Zira âlim mal ile geçimini sağlar. İlmin fazileti bilinmeden önce kişileri ayakta tutan maldır. Asıl olan, ikinci olandan tercih edilmeye daha layıktır. Eğer akılla işlerimizi anlamış olsak bile, esasta kâfi derecedeki mal ile anlarız. Çünkü cahil kalmamız fakirlikten dolayıcıdır”. Ve bana, ‘bunları nasıl söylersin’ dediniz”. Filozofların başı ve ediplerin en önde gelen birine “Âlimler mi yoksa zenginler mi daha üstündür” diye soruldu. “Bilakis âlimler üstündür” şeklinde cevap verdi. Ona, öyleyse “Niçin âlimler zenginlerin kapısına, zenginlerin âlimlerin kapısına gitmesinden çok giderler?” diye soruldu.

O da, “Âlimler zenginliğin kıymetini bildiği, zenginler ise ilmin değerini bilmediği için” dedi. Ben de yukarda geçen âlimlerle zenginler arasındaki durumu, “herkesçe ihtiyaç görülen şey ile, bazılarının önem verdiği bazılarının önem vermediği şey nasıl eşit olur?” diyerek ortaya

koydum. “Şüphesiz yiyecek bakımından zenginliğin fazileti, ancak evde bulunan âlete benzer. Kendisine ihtiyaç duyulursa kullanılır. Eğer ihtiyaç duyulmazsa gereç olarak kalır”, dediği zaman da beni kınadınız. Huzayn b. Munzir, “hiçbir şekilde yararlanmayacağım Uhud dağı kadar altınımın olmasını isterdim” dediğinde ona: “O zaman bundan sana ne fayda var?” diye sorulunca o, kendisine hizmet edeceklerin çok olacağını söyler. Sözüne devam ederek, “zengin olma talebinde bulun. Zenginlik senin kalbinde ancak izzet, başkasının kalbinde zillet ve haset olur. Elbette onda nasip ve fayda büyüktür”, demiştir.

“Peygamberlerin hayatlarını, halifelerin öğrettiklerini, filozofların eğitmelerini ve nefislerinin hevesine uyanları anlatmadan geçecek değilim.” Sehl b. Hârûn, mektubuna Resûlullah’ın (s.a.v.) şu hadisleriyle devam eder: Resûlullah (s.a.v.), zenginlerin koyun edinmelerini, fakirlerin de tavuk edinmelerini tavsiye ederdi. Resûlullah (s.a.v.), ‘Dirhemini geçimin için, dinin de âhiretin içindir’ buyurmuştur. Onlar işlerin hepsini din ve dünyaya ayırmışlardır. Hişam b. Abdilmelik: ‘Dirhemi dirheme kat, mal oluşsun’ demiştir.

Ebu’l-Esved ed-Du’elî, hikmet sahibi, edip ve akıllı biriydi. Cömertlikle karıştırılan aşırı harcamayı yasakladı. Oğluna şöyle dedi: ‘Şayet Allah sana bolca rızık verirse bolca harca, az verirse az harca. Allah ile yarışa girme, çünkü Allah senden daha cömerttir. Helâl yoldan gelen bir dirhemi hak yolunda harcamak, on bin dirhemi almaktan daha hayırlıdır.’ Sonra tencerenin dibinde kalan artığı sıyırdı ve ‘bir Müslümanın akşama kadarki bir günlük azığını ziyan etmeyin’ dedi. Ebu’d-Derdâ’ buğday taneleri toplamıştı. Bazı müsrifler onu bu işten nehyedince, şöyle demiştir: “Absiyye oğlu (yani Abs kabilesi) hakir olsun! Bir insanın hayatındaki dayanağı, geçiminin sade oluşunda ve kolaylığındadır.” Yani saçıp savurarak geçimi zora sokarak değil.

Sehl b. Hârûn, “Beni eleştirerek siz sadece beni hatalı bulmuş olmuyorsunuz. Karar vermeden önce düşünün. Sizin lehinize olan şeyden önce aleyhinize olanı düşünün vesselâm” sözüyle mektubunu bitirir. Sehl, bu sözleriyle kendisini hatalı bulanların başta Peygamberimiz (s.a.v.) olmak üzere selefi de hatalı bulmuş sayılacaklarını ifade etmektedir.

Sonuç

Devrinin en meşhür Arap edebiyatçılarından biri olan Sehl b. Hârûn, cimriliği savunurken, esasta israfa girilmemesine, mal ve mülkün gereksiz

yere harcanmamasına dikkatleri çekmektedir. Peygamber Efendimizin sözlerini, uygulamalarına dikkat çekmekte, Hz. Ömer, Hz. Mu'âviye, Ebu'd-Derdâ' gibi meşhurların görüşlerini haklılığına delil olarak getirmektedir. Ona göre, her hususta insan tutumlu olmalıdır. Elbiseler yamanmalı, ayakkabılar tamir edilmeli, abdest suyu israf edilmeden itina ile kullanılmalıdır. İsfraf edilen mallarda ihtiyaç sahiplerinin hakkı olduğuna, malın israf edilerek elden çıkarılmasının hak sahiplerine haksızlık yapıldığına vurgu yapmaktadır. O, meşru olmayan yolla elde edilen mal ile emek sarf edilmeden sahip olunan servetin, kolaylıkla israfa gideceğine dikkatleri çekmekte, helalinden kazanılmasını öğütlemektedir.

Sehl b. Hârûn, işin sonunu hesap etmeden cömertliğe girişenlerin muhtaç duruma düşebileceklerini; bir zamanlar verdiklerini kendine acımayarak geri vermeyenlerden şikâyete başlayacaklarına dikkat çekmektedir. Ona göre, zenginliğin kıymetini bilmeyen, fakirliğe razı olup zilleti kendisine layık görmüştür. O, âlimlerin zenginlerden daha üstün olduğu halde, âlimlerin zenginlerin kapısına, zenginlerin âlimlerin kapısına gitmesinden daha çok olduğuna dikkatleri çekerek, bundan ders alınması gerektiğini ima etmektedir. Netice olarak şunu söyleyebiliriz: Sehl b. Hârûn, cimrliliği savunurken, helal olmayan yollardan mal kazanılmasını kınamakta, israfı ve 'cömert desinler' diye elindeki serveti saçıp savuranları ironik bir tarzda tenkit etmektedir.